



Research by Masters and Postgraduate Students

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2026.89.1>

Travel Essays by Foreign Authors in the Journals *Vsesvit* and *Vitchyzna*: Genre Features and Ideological Narratives

Olha Hilenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

The article presents a retrospective analysis of travel essays by foreign authors published in the Ukrainian magazines *Vitchyzna* and *Vsesvit* during the Soviet period. Using historical-typological and comparative-typological *methods*, as well as content analysis and discourse analysis, the study examines the genre-specific and thematic features of the essays and traces the influence of ideological narratives on the content of the texts. It has been established that *Vitchyzna* magazine more frequently published essays influenced by official Soviet ideology. *Vsesvit* magazine, in contrast, performed an educational function and served as a platform where foreign authors had greater freedom of expression. The study demonstrates that the analyzed texts possess the main genre characteristics of the travel essay, including narrative subjectivity, a distinctly expressed authorial voice, and a combination of documentary and artistic elements.

Keywords: travel essay, opinion journalism, history of journalism, *Vsesvit* magazine, *Vitchyzna* magazine

Citation: Гіленко, В. (2026). Подорожні нариси закордонних авторів: жанрові особливості та ідеологічні наративи (на матеріалах журналів «Всесвіт» та «Вітчизна»). *Наукові Записки Інституту Журналістики*, 89(2), 08–17. <https://doi.org/10.17721/2522-1272.2026.89.1>.

Copyright: © 2026 **Olha Hilenko**. This is an open-access draft article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forms is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted if it does not comply with these terms.



Дослідження магістрів та аспірантів

**Подорожні нариси закордонних авторів:
жанрові особливості та ідеологічні наративи
(на матеріалах журналів «Всесвіт» та «Вітчизна»)**

Ольга Гіленко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

У статті проведено ретроспективний аналіз подорожніх нарисів закордонних авторів, які публікувалися на сторінках українських журналів «Вітчизна» та «Всесвіт» у радянський період. За допомогою історико-типологічного, порівняльно-типологічного *методів*, а також контент-аналізу та дискурс-аналізу вивчено жанрові та тематичні особливості нарисів, простежено вплив ідеологічних наративів на зміст текстів. Встановлено, що у журналі «Вітчизна» частіше публікувалися нариси, які зазнали впливу офіційної ідеології. Журнал «Всесвіт» виконував просвітницьку функцію та був майданчиком, на якому закордонні автори мали більшу свободу висловлювання. Вдалося з'ясувати, що проаналізованим текстом притаманні основні жанрові ознаки подорожнього нарису: суб'єктивність оповіді, яскраво виражене «Я» автора, поєднання документальності та художності.

Ключові слова: подорожній нарис, публіцистика, історія журналістики, «Всесвіт», «Вітчизна»

Подорожній нарис завжди посідав особливе місце у системі художньо-публіцистичних жанрів. Він балансує на межі журналістики та художньої літератури та є не лише свідченням очевидців, але й документом, який описує епоху. Саме тому подорожній нарис є ефективним інструментом міжкультурної комунікації. Він допомагає формувати та усталювати у людській підсвідомості уявлення про народи та країни. Також саме цей представник художньо-публіцистичної групи жанрів дозволяє детально вивчити механізми, які слугують для побудови образу «іншого» в масовій свідомості.

Особливо важливим це було в радянський період, коли партійна ідеологія займалася активним створенням образу «правильної радянської людини», «свідомого громадянина», який буде «зручним» для партійної машини. Тобто літературно-мистецькі видання були не лише культурними платформами, а й інструментами пропаганди. Особливе місце серед таких видань посідали журнали «Вітчизна» та «Всесвіт». Попри те, що обидва видання були офіційними органами, у них була принципово різна редакційна політика та відмінні аудиторії. Часопис «Вітчизна» був офіційним органом Спілки радянських письменників України, редакція орієнтувалася на широку аудиторію та друкувала в основному твори вітчизняних авторів. На противагу йому виступав «Всесвіт», який позиціонував себе журналом зарубіжної літератури. Незважаючи на партійну ідеологію, «Всесвіту» вдавалося знайомити свою аудиторію з творами світової літератури, як класичними, так і більш

Ольга Гіленко  <https://orcid.org/0000-0003-4065-4570>

Цю статтю було опубліковано спочатку онлайн 20 серпня 2026 р. Вона є результатом дослідження аспірантки кафедри соціальних комунікацій ННІ журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ольги Гіленко.

Авторка заявляє про відсутність конфлікту інтересів. У розробленні дослідження, зборі, аналізі чи інтерпретації даних, у написанні рукопису спонсори участі не брали.

Кореспонденцію щодо цієї статті слід адресувати Ользі Гіленко: olga.gilenko@knu.ua.



сучасними, модерновими. Саме завдяки такій суттєвій різниці між цими двома виданнями їхнє порівняльне дослідження є актуальним, продуктивним та перспективним.

Обидва видання існували в одному ідеологічному та інформаційному просторі. Але закордонні автори, подорожні нариси яких активно публікувалися на сторінках «Всесвіту», мали принципово новий погляд та нові, відмінні від усталених радянських, світоглядні позиції. Більше того, ареал мандрівок зарубіжних авторів був значно ширшим і охоплював різноманітні країни.

Вкрай важливим є вивчення взаємодії редакційної політики видань із радянськими ідеологічними наративами. Це дає змогу зробити спробу реконструкції складної картини міжкультурної комунікації, яка відбувалася на сторінках літературно-мистецької періодики XX століття.

Ретроспективний аналіз подорожніх нарисів закордонних авторів дозволяє простежити еволюцію жанру, а також виявити закономірності у тому, як два різних за своєю концепцією видання підходили до репрезентації жанру на своїх сторінках. Незважаючи на те, що наукова зацікавленість жанром подорожнього нарису наявна і сьогодні, порівняльне дослідження цих двох видань крізь призму творів закордонних авторів досі не ставало предметом окремої наукової розвідки.

Мета статті полягає у ретроспективному огляді подорожніх нарисів закордонних авторів на сторінках видань «Вітчизна» та «Всесвіт», виявленні жанрових та тематичних особливостей текстів, відстеженні впливу радянських ідеологічних наративів на зміст матеріалів та їхні настрої, а також у порівнянні редакційних підходів до публікації матеріалів закордонних авторів.

Теоретичне підґрунтя

Питанням вивчення жанрових особливостей нарисів (у тому числі і подорожніх) досить активно займалися українські дослідники, серед яких варто виділити О. Александрова, В. Здоровега, В. Шкляра, О. Глушка, О. Гусєву, Т. Ковальову, В. Галич, М. Васьківа, М. Варич, С. Белькову, А. Івашук, А. Вільчинського.

Дослідженнями, що стосувалися різних аспектів функціонування журналів «Вітчизна» та «Всесвіт» у різні роки займалися такі науковці: Н. Желіховська, О. Глушко, О. Ляшенко, М. Штолько, А. Семисенко, Н. Сірук, Л. Марківська, А. Саволоцька, К. Покляцька, Г. Ступницька, О. Микитенко, Л. Монич, О. Сачок, Т. Ковальова, Г. Бітківська та ін.

О. Александров у статті «Подорожній нарис: «Пам'ять жанру». Стаття перша. На перетині видів масової комунікації» стверджує, що «Подорожній нарис – це оповідь про шлях, котра, окрім того, містить описи природи, етносів та портрети людей, територією яких мандрує оповідач, вставні легенди, історії, які він почув та записав, а також «супровід» автора-публіциста, його міркування про побачене та почуте. Слід відзначити, що подорожній нарис функціонує в системі масової комунікації, як окремий самостійний жанр, а не як різновид нарису взагалі. Більше того, жанр нарису, враховуючи його різновиди, став надбанням журналістики лише у дев'ятнадцятому столітті, а подорожній нарис у формі оповідей про євангельські діяння апостолів та паломницьких оповідок виник у період раннього середньовіччя» (Александров, 2015, с. 9–10).

Такої самої думки дотримується і О. Глушко, який у своїй монографії «Художня публіцистика: європейські традиції та сучасність» зазначає, що подорожній нарис – це «Один з найдавніших жанрів документальної літератури, зокрема публіцистики, у творах якого передані враження від побаченого й пережитого очевидцями під час їхніх подорожей до інших країв» (Глушко, 2010, с. 121). Автор наголошує на тому, що переоцінити значення таких творів важко, адже це була документальна фіксація подій, явищ, географічних та



природних особливостей, а також життя та побуту інших народів, їхніх звичок, традицій, вірувань та державного устрою (Глушко, 2010).

Теза про те, що подорожній є найстарішим із різновидів нарису простежується у розвідках багатьох дослідників. Наприклад, О. Гусева у статті «Сучасний подорожній нарис: особливості трансформації старого жанру» влучно зазначає, що «подорожній нарис – найстаріший різновид жанру. Його традиції формувалися не одне десятиліття, і трансформації принципово не змінили жанрову природу, головне в якій – «потяг до Іншого»» (Гусева, 2014, с. 222).

Метод

Методологічну базу наукової розвідки становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які дають змогу всебічно та ґрунтовно проаналізувати та описати особливості подорожніх нарисів іноземних авторів, які друкувалися на сторінках журналів «Вітчизна» та «Всесвіт».

В основу дослідження покладено історико-типологічний метод. Він дав змогу простежити трансформацію подорожнього нарису в контексті конкретних історичних процесів, які відбувалися в радянську добу. Історико-типологічний метод уможливив дослідження трансформації жанру подорожнього нарису та вплив ідеологічних наративів у радянський період та за часів незалежності України.

Порівняльно-типологічний метод є ключовим для цієї наукової розвідки. Він дозволяє зіставити підходи видань до публікації подорожніх нарисів закордонних авторів, виявити спільні та відмінні риси у редакційній політиці видань, а також порівняти підходи авторів до представлення реальності у текстах.

Метод контент-аналізу допоміг визначити ключові образи текстів, особливості змалювання суспільства, культури, побуту, природи тощо. Він дав змогу виявити повторювані образи та символи, а також ідеологічні маркери, які простежуються в текстах закордонних авторів у обох виданнях.

Дискурс-аналіз було використано для виявлення взаємозв'язків між авторським текстом та ідеологічними наративами. Метод дав змогу простежити проникнення пропагандистського дискурсу в жанр подорожнього нарису, а також проаналізувати співвідношення між класичними ідеологізованими пропагандистськими моделями та персональним авторськими спостереженнями та враженнями.

Емпіричною базою дослідження стали подорожні нариси закордонних авторів, які друкувалися на сторінках журналів «Вітчизна» та «Всесвіт» протягом XX – початку XXI століть. Для аналізу було обрано тексти, які репрезентують радянський період (1950–1960 рр.), а також початок 2000 років, що дає змогу простежити зміни редакційної політики. Проаналізовані тексти демонструють кардинально різні редакційні підходи.

Результати та обговорення

Подорожній нарис як зразок художньо-публіцистичної групи жанрів був активно представлений на сторінках журналу «Вітчизна». Зважаючи на те, що часопис був офіційним органом Спілки радянських письменників України, більшість матеріалів належало вітчизняним авторам. Однак нариси іноземних авторів теж були. Варто звернути увагу на матеріал Іллі Чавчавадзе «Нотатки подорожнього. Від Владикавказу до Тифліса»,



який опубліковано у №11–12 за 2005 р. Це число журналу було присвячене проведенню року в Грузії в Україні.

Сам подорожній нарис було написано ще в 1861 р. Про це йдеться у передмові до нарису, де редакція «Вітчизни» знайомить читачів з історією цього тексту. Редакція зазначає: «Цей публіцистичний нарис грузинського класика Іллі Чавчавадзе мав з'явитися на сторінках «Вітчизни» багато років тому, ще за радянських часів. Цей переклад було підготовлено тодішнім завідувачем відділу прози Андрієм Крижанівським та підписано до друку головним редактором Любомиром Дмитерком. Але так і не вийшов у світ через цензуру. Увагу цензора привернув полум'яний пасаж Чавчавадзе про мову: «Син Вітчизни чує рідну мову не лише слухом, він відчуває її серцем, для якого навіть мовчання промовисте» (Чавчавадзе, 2005, с. 4). Лише зараз, у 2005 році редакція змогла відкрито говорити про цензуру, яка існувала в радянські часи (Любомир Дмитерко був головним редактором «Вітчизни» з 1962 до 1985 р) і не дозволяла друкувати матеріали, які йшли супроти партійних наративів.

Варто зазначити, що твір є класичним зразком подорожнього нарису ХХ ст. І це всупереч тому, що матеріал було написано набагато раніше. Автор майстерно працює із словом, вплітає в канву оповіді цитати з грузинської літератури та грузинські слова, які можуть бути невідомі та незрозумілі пересічному читачеві. Однак саме такі елементи додають нарисові колориту та допомагають аудиторії зануритися в атмосферу Грузії.

Особливу увагу у нарисі І. Чавчавадзе приділяє опису менталітету місцевого населення. Це не лише додає тексту колориту, а й робить його більш живим, цікавим та пізнавальним для читача. Наприклад, автор знайомить із терміном «тергдалеулі» – дослівно – людина, яка випила воду з Терека: «Грузини чомусь не шанують і не поважають тергдалеульців. І для цього є досить поважні підстави: по-перше, їх не шанують тому, що вони й справді тергдалеульці, по-друге вони тергдалеульці, а по-третє... бо й по-третє вони тергдалеульці. Спробуй тепер знайти якийсь доказ, щоб спростувати це твердження» (Чавчавадзе, 2005, с. 5). Слід звернути увагу на гумор, яким послуговується автор, що робить складні терміни більш простими, зрозумілими та доступними для пересічної аудиторії.

Яскравою деталлю, яку активно використовує І. Чавчавадзе у своєму творі – є монолог. Нарисовець дозволяє читачам зануритися у його внутрішній світ, познайомитися з думками, емоціями, враженнями та переживаннями. Наявність вираженого авторського «Я» є невідмінною рисою художньо-публіцистичних творів, зокрема подорожніх нарисів.

Читач залучений у текст, оскільки автор досить часто звертається до нього: «Чотири роки минуло відтоді, як я поїхав до Росії і не бачив своєї вітчизни. Чотири роки!.. Чи знаєш ти, читачу, що це за чотири роки! По-перше, це ціла вічність для того, хто пішов з батьківщини. По-друге, ці чотири роки – підмурівок життя, початок джерела нового життя, той міст волосяний, який доля перекидає між світлом і пільмою» (Чавчавадзе, 2005, с. 6). Також активно використовуються риторичні запитання, найчастіше у формі звертання до рідної Грузії: «Моя чарівна країно, чи є в тебе такі люди? Я шукатиму їх і якщо знайду, вклонюся їм до самої землі» (Чавчавадзе, 2005, с. 10).

Попри те, що нарис є подорожнім, І. Чавчавадзе порушує у тексті гострі, болючі та вкрай актуальні питання та проблеми, які існували у суспільстві: «– Двадцять! О-о, це велика справа! – здивовано вигукнув учений офіцер. – Двадцять! Народу – жменька, а генералів двадцять! Це, пане, висока цивілізація. Ти тільки глянь, двадцять генералів! Не вірю. А може, кажучи науковою мовою, до справжніх генералів ви зарахували й дійсних статських радників, тобто, кажучи по-простецькому, статських генералів, або, ще простіше – генералів без еполетів, чи, може, це вже геть зовсім просто, голених генералів до справжніх? Мабуть, що так!» (Чавчавадзе, 2005, с. 8).

Крім того, нарисовець активно використовує елементи портрету для того, щоб оживити свій нарис, зробити його більш емоційно забарвленим. І. Чавчавадзе майстерно володіє



словом і це простежується у тексті. Він використовує літературну, багату, образну та яскраву мову. Це дає змогу зробити текст більш живим, емоційним і привабливим для читача. Найпопулярніший троп, який використовує автор – епітет: «Хай благословляє Бог невимримний, нестямний, шалений, несамовитий, неприборканий, каламутний Терек, який вирвався із самісінького серця чорної скелі і мчить, і реве, і примушує здригатися все довкола. Люблю я громохкий гуркіт Терека, його невимтну боротьбу, невимтний гомін і суєту суєт» (Чавчавадзе, 2005, с. 9–10).

Нарис І. Чавчавадзе побудовано на емоціях. Видно, що автору болить за долю його Батьківщини, він не стримує свої переживання та відверто ділиться емоціями з аудиторією: «Доки ж йому суджено залишатися в моєму серці, доки? До якого часу, до якої пори? Люба моя Вітчизно, скажи мені!» (Чавчавадзе, 2005, с. 13).

Нарис К. Брандиса «Подорож по Україні», так само, як і твір І. Чавчавадзе, починається з короткої вступної частини, яка дає роз'яснення, що це перекладний текст, який мовою оригіналу вперше було надруковано у польській газеті «Нова культура». У журналі «Вітчизна» матеріал вийшов у № 1 за 1955 р.

В основу тексту покладено враження польського автора від мандрівки Україною, яку він здійснив маршрутом Київ-Харків-Сталіно (теперішній Донецьк)-Запоріжжя-Крим. Незважаючи на те, що у матеріалі чітко простежується маршрут мандрівки, у тексті також присутні елементи дослідження – нарисовець ділиться із читачами не лише емоціями від мандрівки, але й своїми розвідками про Україну та Київ.

Автор також знайомить нас із складом польської делегації, яка мандрувала теренами радянської України, а також приділяє увагу програмі подорожі: «Програма нашої подорожі була надзвичайно інтенсивною: ми відвідували промислові підприємства, шахти і колгоспи, вищі навчальні заклади і середні школи, будинки культури, музеї, науково-дослідні інститути, виставки і театри» (Брандис, 1955, с. 89). Також автор зазначає, що мандрує не сам, а у складі делегації із 14 осіб, серед яких є науковці, митці, письменники, музиканти та інші представники інтелігенції.

Слід зауважити, що за структурою цей текст наближається до структурованого звіту за результатами закордонного відрядження, а не до класичного подорожнього нарису: «Ми познайомилися з телятниками, спеціальним відділом для свиней, а також з душем для поросят, де вони рохкаючи від насолоди, миються, аж поки не стануть рожевими. Бачили ми і величні парки тракторів і сільськогосподарських машин, колгоспні гаражі, повні грузовиків і елегантних легкових машин, електрифіковані столярські і токарські верстати, колгоспну школу-семирічку і автобус, яким щодня їздять колгоспні діти до міської десятирічки» (Брандис, 1955, с. 93). Стиль викладу демонструє підкреслено позитивну позицію автора. Усе це свідчить про щире захоплення автора. Можна сказати, що цей нарис – це своєрідна ода Україні та її людям. Цілком зрозуміло, що основна мета автора – познайомити польську аудиторію з нашою країною, створити її позитивний імідж та продемонструвати її найвищачніші здобутки. Тон викладу інформації захоплений і позитивний. У творі К. Брандиса простежується тенденція до ідеалізації навколишньої реальності.

Також у тексті присутні елементи пропаганди – суцільні переваги соціалізму. Також автор приділяє увагу такому явищу, як нова радянська мораль: «Це нова радянська мораль, породжена новою працею і виробництвом: мораль простої людини, що не розраховує на ефект, людини дуже далекої від марнославства і театральних жестів» (Брандис, 1955, с. 91). У цьому простежується гіперболізований та патетичний тон у зображенні радянської системи, а також відверті прорадянські наративи.

К. Брандис акцентує увагу на пересічних громадянах. На відміну від І. Чавчавадзе, який цитував класиків грузинської літератури, польський нарисовець використовує вислови пересічних громадян, радянських робітників, яких він постійно звеличує та прославляє.



Автор нарису обрав простий, майже розмовний, стиль викладу. Його мова проста, неформалізована, майже розмовна. Він веде діалог зі своєю аудиторією зрозумілою їй мовою, апелює до її емоцій та почуттів. Таким чином нарисовець доносить до читача ту інформацію, яку йому потрібно.

Кардинально інший підхід до висвітлення іноземної дійсності демонструють закордонні автори подорожніх нарисів, які друкувалися на сторінках журналу «Всесвіт». І це стосується не лише набагато ширшого ареалу мандрівок, але і тих тем та проблем, які вони порушують у своїх текстах. Автори демонструють значно менш ідеологізований та заангажований підхід до відтворення реальності. У нарисах, які друкувалися у «Всесвіті», автори відверто говорили про проблеми, які існували, однак не порівнювали з Радянським Союзом. Наприклад, Є. Путрамент у нарисі «Джунглі не за Кіплінгом» акцентує увагу читачів на такому: «Західний Бенгал голодує. Люди голодують, хоча ще не вмирають «безпосередньо» від голоду. Однак вони настільки виснажені, що перша-ліпша інфекція несе їм смерть» (Путрамент, 1967, с. 101). О. Будревич у своєму нарисі «Там, де Ніл бере свій початок» говорить про проблему соціальної нерівності, яка існує у королівстві Бурундія: «Король Мвами переважну частину року проводить у Швейцарії. Його піддані (2,5 мільйона) синіють у своїх халупках» (Будревич, 1965, с. 62).

На відміну від радянських авторів, які негативно ставилися до релігії та описували її як щось застаріле, атавістичне та не потрібне, іноземці говорять про неї абсолютно спокійно, без жодних ідеологічних пересторог: «Це так званий тантризм, один із напрямків чи властивостей індуїзму. Віруючі збиралися на релігійне свято, пили, їли, а закінчувалося все як на сільських народних гуляннях Брейгеля, тільки у Брейгеля це відбувалося всупереч церкві й поза нею, а тут було складовою частиною богослужіння, – частиною, освяченою традицією» (Путрамент, 1967, с. 104).

Навіть коли у нарисі мова йде про Монголію, яка ніколи не була у складі Радянського Союзу, але фактично була його сателітом, автор говорить про релігію як елемент культурного побуту, нейтрально, без оцінних суджень, коментарів та повчань. Лише констатація факту існування буддизму та роз'яснення для пересічних читачів, як це – бути ламою (Якобс, 1967).

Закордонні автори відходять від ідеологічних наративів, які були притаманні вітчизняним нарисовцям. Немає прославлення партії та її лідерів, ідеалізації державного устрою. У нарисах на сторінках часопису «Всесвіт» немає порівнянь із радянською дійсністю, мова йде виключно про ту країну, куди здійснював автор мандрівку. Навіть якщо Радянський Союз згадують, то тільки для констатації конкретного факту, а не для порівняння чи протиставлення.

Основна функція, яку виконують нариси у журналі «Всесвіт» – просвітницька. Автори знайомлять радянських читачів, які практично позбавлені можливості мандрувати світом, із новими, недосяжними для них державами. Саме тому значна увага приділяється корисній інформації: особливостям національного побуту, статистичним даним, цікавим фактам про країну, історичним відомостям, традиціям і звичаям. До прикладу, нарис М. Пейсела «В князівстві Мустанг» побудовано саме на корисній і цікавій інформації про далеке королівство. Це була вкрай важлива інформація, оскільки саме королівство було відкрите для іноземців тільки в період з 1951 до 1960 років, а потім його закрили для відвідин аж до 1991 р. Автор ділиться своїм власним досвідом та враженнями від мандрівки, розказує про факти, які особисто його вразили, або здивували: «Хоч як я намагався, а до місцевих страв при звичаїтися не міг, бо готуються вони негігієнічно й містять багато піску та камінців. Жителі Мустангу ніколи не миються, ця процедура вважається шкідливою для здоров'я» (Пейсел, 1968, с. 117).

Оскільки подорожній нарис схожий на художню літературу за своєю структурою, то автори матеріалів демонструють філігранне володіння словом. Оскільки матеріали є



перекладними, то цю майстерність слова демонструють і перекладачі. До прикладу, Є. Путрамент використовує дуже довгі речення, щоб краще передати місцевий колорит: «Десятки тисяч чоловіків у чистому, білому вбранні, жінки у білих сарі, дітлахи, поприв'язувані міцно до матиного боку, величезні чорні очі, овальні смугляві обличчя, між очима на чолі червоні плямки “на щастя”, у деяких жовті поперечні риси, також «на щастя», все це яскраве, лізе в очі; з усіх довколишніх вуличок вливаються нові потоки, ми пливемо разом з натовпом, разом з ним минаємо перешкоди: лоточки, візочки торговців національним ласощами, якимись смаженими в олії амарантовими і шафраново-жовтими «мікропечивами», земляними, водяними й деревними горішками, шматочками цукрової тростини, яка тут править за щось середнє між льодяником і жуваальною гумкою; раз у раз потрапляємо у вир, стикаючись з потоком тих, що вже виходять, потоком, повільнішим нашого, але не менш густим» (Путрамент, 1967, с. 104). На противагу Є. Путраменту, О. Будревич використовує короткі діалоги, які дозволяють унаочнити для читача ситуацію, яка склалася в Бурунді: «– Де ви збираєтеся зупинитися? – спитав Жорж. – Не знаю, в якому-небудь готелі... – В Кінгалі немає готелів. – А що є в Кінгалі?» (О. Будревич, 1965, с. 64). Автори активно використовують у своїх матеріалах елементи портрету. Це дає змогу не лише краще познайомитися з героями нарисів, а й відчуті місцевий колорит і атмосферу. Крім того, мова нарисівців багата на епітети та порівняння, які дозволяють оживити матеріал, зробити його цікавішим для читача та більш літературним. Автори також використовують гру слів та красиві мовні звороти. Особливе місце в подорожніх нарисах займає опис пейзажу. У такий спосіб автори додають яскравих деталей, урізноманітнюють оповідь, роблять її цікавішою, привабливішою та легкою для сприйняття читачами.

Висновки

Проведений ретроспективний аналіз подорожніх нарисів закордонних письменників, які було надруковано на сторінках журналів «Вітчизна» та «Всесвіт», дає змогу зробити низку узагальнень, що стосуються специфіки текстів, редакційних стратегій видань, а також впливу партійної ідеології на зміст матеріалів.

Незважаючи на те, що обидва журнали існували та функціонували в єдиному просторі радянської ідеології, репрезентація закордонних авторів на їхніх сторінках суттєво відрізнялася. Аналіз тексту «Подорож по Україні» К. Брандиса демонструє, що текст тяжіє до відтворення офіційних радянських ідеологічних наративів: надмірне захоплення у змалюванні досягнень соціалізму, возвеличення звичайного радянського робітника. Нарис І. Чавчавадзе демонструє принципово іншу авторську позицію – насичений емоційно, він є ідеологічно незалежним. Той факт, що нарис був довгий час заборонений до публікації, свідчить про те, наскільки сильно ідеологічні заборони впливали на редакційну політику видання.

У журналі «Всесвіт» простежується принципово інша редакційна стратегія. Закордонні автори, чії подорожні нарисів друкувалися на сторінках часопису, були значно менш заангажованими. Саме тому вони відверто могли говорити про соціальну нерівність та бідність, які існували. Однак робили це виключно як констатацію факту, щоб донести цю інформацію до читача, а не маніпулювати його свідомістю через порівняння із Радянським Союзом. Таким чином автори знайомили своїх читачів із реаліями життя закордоном, однак ніяк не наголошували на перевагах життя у Радянському Союзі.

Релігійне життя описувалося без осуду, висміювання, нівелювання та ідеологічних застережень. У подорожніх нарисах, які друкувалися на сторінках журналу «Всесвіт», домінувала просвітницька функція. Основне завдання цих матеріалів полягало в ознайомленні читачів, позбавлених змоги вільно подорожувати за кордон, із далекими



країнами через факти, особистий досвід, деталі побуту та культуру. У журналі «Вітчизна» такі нариси, зазвичай, були авторства вітчизняних публіцистів, які суворо дотримувалися ідеологічних настанов.

Під час проведення порівняльного аналізу видань «Вітчизна» та «Всесвіт» вдалося виявити таку закономірність: ступінь ідеологічної заангажованості, наявної в нarisі, залежав не лише від особистої позиції автора, а й від редакційної політики. «Вітчизна» більше тяжіла до текстів, які вписувалися в офіційний наратив. «Всесвіт» демонстрував більш незалежну позицію з приводу вибору тем та стилю викладу матеріалів. Саме тому журнал був свого роду буфером між пропагандистськими вимогами епохи та реальним світом. Усі тексти, які було проаналізовано, демонструють одну із визначальних особливостей подорожнього нарису – «тяжіння до Іншого». Усі тексти зберігають специфічні жанрові риси: суб'єктивність оповіді, яскраво виражене «Я» автора, поєднання документалізму та художності, а також концентрацію уваги на менталітеті, особливостях побуту та культури.

Говорячи про ідеологічні наративи, можемо виділити три основні моделі позиції автора, які представлені в подорожніх нарисах, що друкувалися на сторінках журналів «Вітчизна» та «Всесвіт»:

- надмірно патетична – притаманна К. Брандису, де все радянське подавалося як візріцве, а риторика автора набувала піднесеної тональності;
- нейтральна – притаманна більшості авторів, які друкувалися на сторінках журналу «Всесвіт». Закордонні реалії подавалися із нейтральною тональністю, без засуджень або надмірних піднесень. Це стосувалося навіть гострих питань релігії та соціальної нерівності;
- незалежна – притаманна тексту І. Чавчавадзе. Варто пам'ятати, що текст зміг побачити світ лише у пострадянський період, коли зникли партійні установки та заборони.

Щодо тематичних домінант, можемо зазначити, що тексти журналу «Вітчизна» тяжіють до звеличення індустріальних та сільськогосподарських досягнень, а також виведення на перший план образу пересічного радянського робітника. У «Всесвіті», навпаки, автори активніше порушували теми соціальної нерівності, побуту та релігії, а також виконували просвітницьку функцію, знайомлячи свою аудиторію з фактами про історію, звичаї, традиції.

Підсумовуючи аналіз жанрових особливостей, слід зазначити, що видання «Всесвіт» та «Вітчизна» мають певні спільні риси: виражене «Я» автора, синтез документалізму та художності, наявність пейзажів та деталей. Проте є і певні відмінності. У нарисах, що були надруковані на сторінках «Вітчизни», частіше простежуються офіційні наративи, оскільки матеріали виконують пропагандистську функцію. Матеріали, що було вміщено у часописі «Всесвіт», більше були орієнтовані на виконання просвітницької функції, основною метою якої було знайомство аудиторії з реаліями закордоння.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з розширенням емпіричної бази – проведенням аналізу більшого масиву текстів з обох видань, розширення хронологічних рамок. Крім того, варто порівняти подорожні нариси, які друкувалися за радянських часів та за періоду Незалежності. Це дасть змогу краще вивчити та проаналізувати трансформації жанру подорожнього нарису, а також дозволить краще дослідити літературно-мистецькі видання як платформи для якісної міжкультурної комунікації.

Декларація про генеративний штучний інтелект та технології, що використовують штучний інтелект у процесі написання. Під час підготовки цієї статті не використовувалися інструменти штучного інтелекту для створення, написання або редагування тексту. Усі результати є оригінальними та отримані без допомоги ШІ. Автор несе повну відповідальність за достовірність



викладених результатів, правильність використання й цитування джерел, а також за остаточної зміст статті.

Посилання

- Александров, О. (2015). Подорожний нарис: «Пам'ять жанру». Стаття перша. На перетині видів масової комунікації. [Travelogue: "The Memory of a Genre." Article One. At the Intersection of Mass Communication Types] *Діалог: Медіа-студії*, 20, 9–35.
- Брандис, К. (1955). Подорож по Україні. [Traveling around Ukraine] *Вітчизна*, 1, 89–93.
- Будревич, О. (1965). Там, де Ніл бере свій початок. [Where the Nile originates] *Всесвіт*, 12, 61–65.
- Глушко, О. (2010). Художня публіцистика: європейські традиції і сучасність. [Art journalism: European traditions and modernity] *Арістей*.
- Горські, Б. (1967). Мандрівка на Моані. [Journey on the Moana] *Всесвіт*, 9, 82–91.
- Гусєва, О. (2014). Сучасний подорожний нарис: особливості трансформації старого жанру. [Modern travel essay: features of the transformation of the old genre] *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*, 39(1), 221–226.
- Марцонь, Л. І. (укл.). (2024). Журнал «Вітчизна» у фондах Хмельницької ОУНБ: покажчик змісту за 1950–1959 рр. [The magazine "Vitchyzna" in the collections of the Khmelnytskyi OUNB: index of contents for 1950–1959] Департамент інформаційної діяльності, культури національностей та релігій Хмельницької облдержадміністрації; Хмельницька ОУНБ; Стрихар А. М.
- Пейсел, М. (1968). В князівстві Мустанг. [In the Principality of Mustang] *Всесвіт*, 4, 116–121.
- Путрамент, С. (1967). Джунглі не за Кіплінгом. [The Jungle is not according to Kipling] *Всесвіт*, 8, 98–108.
- Сімпсон, К., & Ангелоглу, К. (1968). Сам на сам з океаном. [Alone with the ocean] *Всесвіт*, 9, 82–89.
- Чавчавадзе, І. (2005). Нотатки подорожного. Від Владикавказу до Тифліса. [Traveler's Notes. From Vladikavkaz to Tiflis] *Вітчизна*, 11–12, 4–13.
- Чавчавадзе, І. (2015). Чавчавадзе Ілля. [Chavchavadze Ilya] У М. Г. Жулинський (ред.), *Шевченківська енциклопедія* (Т. 6, с. 702–703). Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка.
- Якобс, С. (1967). Монголія – XX сторіччя. [Mongolia – 20th century] *Всесвіт*, 11, 33–44.

Надійшла до редакції 22.05.2026
Прийнято до друку 24.07.2026
Оприлюднено 20.08.2026